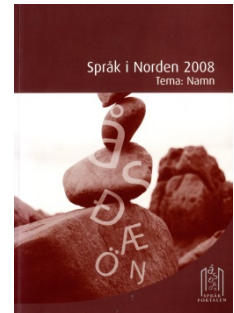

Sprog i Norden

Titel: Språk i fokus: Finska
Forfatter: Paula Ehrnebo
Kilde: Sprog i Norden, 2008, s. 241-248
URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sin/issue/archive>

© Forfatterne og Netværket for sprognævnene i Norden

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Sprog i Norden (1970-2004) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Språk i fokus: Finska

Paula Ehrnebo

Personer med nordiska språk som modersmål uppfattar ofta finska ord som långa och ogenomträngliga. En orsak till detta är att finska språket till ordstruktur och ordböjning är helt annorlunda än de nordiska språken och att en stor del av finskans allmänspråkliga ordförråd är bildad på finsk basis. Artikeln ger en kort presentation av finska språkets ordstruktur och ordböjning samt några exempel på ordbildning och olika skikt i ordförrådet.

Finska talas av cirka fem miljoner personer. Utom i Finland och i Sverige talas finska i Karelska republiken i Ryssland. Från mitten av 1800-talet har en kvarts miljon finnar utvandrat till Nordamerika och tiotusentals till Australien. I dag talas finska i viss utsträckning även på dessa kontinenter.

Finskan tillhör den finsk-ugriska språkfamiljen och är alltså inte ett indoeuropeiskt språk som t.ex. svenskan. De närmaste släktspråken till finskan är kareliskan, estniskan, vepsiskan, votiskan och liviskan. Dessa språk tillhör den östersjöfinska språkgruppen som härstammar från den yngre urfinskan (från ca 1000 f.Kr. – Kristi födelse). Även de samiska språken tillhör finskans släktspråk. Urformen för de samiska språken härstammar från den äldre urfinskan (1500–1000 f.Kr.). Av mer avlägsna släktspråk kan nämnas ungerskan.

Viktigaste varieteter

De finska dialekterna i Finland indelas i två huvudgrupper, de västliga och de östliga. De två grupperna har utvecklats från två olika urfinska former. Ord-förrådet mellan dessa grupper har stora skillnader, men det mest markanta är skillnader i ljudstrukturen.

Förhållandet mellan standardfinskan och de två huvuddialekterna kan belysas med följande exempel (enl. Koivusalo – Piehl 1997:127):

Standardfinska	Västliga dialekter	Östliga dialekter
maa 'land'	maa	moa, mua
pää 'huvud'	pää	peä, piä
kalaa 'fisk' (part.)	kalaa	kalloa, kalloo
tuon 'jag medför'	tuan	tuon
me, te 'vi, ni'	me(t), te(t)	myö, työ
kuljen 'jag går (<kulkea)	kuljen	kulen
metsä 'skog'	mettä	mehtä, messä, metsä
käden 'handens'	kären, kälen	käen, käjen
talossa 'i huset'	talosa, talos	talossa

Skillnaderna mellan dialekterna har under de senaste årtiondena utjämnats markant, men de har utvecklats till regionala talspråkliga varieteter där en del av de vanliga dragen är bevarade. Under senare tid har lokala dialekter upplevt en viss renässans: bl.a. har katekesen, nationaleposet Kalevala och vissa serietidningar översatts till olika dialekter och flera dialektlexikon har publicerats.

Ljudlära

Finskan har tretton konsonantfonem och åtta vokalfonem, nämligen

konsonanter: /p t k d m n ŋ s h v j l r/

vokaler: /i e y ø æ u o a/

De olika vokalerna kan ingå i någon av de arton diftongerna:

/ai au ei eu ey æi æy iu iy oi ou ui yi øi øy ie uo yø/

Till skillnad från svenskan förekommer inte /b/, /g/ eller /f/ i ord av inhemskt ursprung. Däremot finns de i nyare lånord.

Som en allmän regel gäller, att finska ord inte kan vare sig börja eller sluta med fler än en konsonant. Detta märks tydligt i äldre lånord. Finskans *ranta* är av samma ursprung som svenskans *strand*, i det finska ordet har de två första konsonanterna i kombinationen /str/ försvunnit. Ett annat exempel är finskans *tunti* 'timme', lån av svenskans *stund*. I yngre lånord däremot förekommer initiala konsonantkombinationer, t.ex. *kriisi* 'kris', *prosentti* 'procent'. Ett annat undantag från den generella regeln är ljudmålande ord, t.ex. det talspråkliga ordet *prätikä* 'hoj,

motorcykel'. Initiala konsonantkombinationer förekommer också i vissa dialekter.

Inne i ordet kan konsonantkombinationer innehålla högst tre konsonanter och det finns vissa begränsningar i hur konsonanter kan kombineras. Exempel på kombinationer framgår av följande ord: *bölkä* 'joggning', *telä* 'tält', *tanssi* 'dans', *turkki* 'päl', *tanska* 'danska', *burskas* 'from'.

Av konsonanterna kan endast /l/, /n/, /r/, /s/ och /t/ förekomma i slutet av ett ord, t.ex. *askel* 'steg', *bevonen* 'häst', *manner* 'kontinent', *kynnys* 'tröskel', *kevät* 'vår'. De flesta ord slutar på vokal.

Finskan tillämpar vokalkombinationer. Det innebär att vokaler i ett icke sammansatt ord antingen hämtas från gruppen /i e y æ ø/, t.ex. *kännykkä* 'mobiltelefon', *öljy* 'olja', eller från gruppen /i e a u o/, t.ex. *koristus* 'prydnad', *turve* 'torv'. Vokalkombinationen inverkar även på böjnings- och avledningssuffixens form. Exempelvis blir frågepartikeln *-ko* eller *-kö* beroende på vilka vokaler i stammen är: *Tuletko?* 'Kommer du?' – *Syötkö* 'Äter du?'

Finskans vokaler och konsonanter kan vara både korta och långa och skillnaden mellan kort och lång kvantitet kan därigenom utnyttjas i betydelseskiljande syfte, såväl i betonade som i obetonade stavelser. I motsats till rikssvenskan kan finskan ha betonad stavelse där både vokalen och den följande konsonanten är kort och stavelse där både vokalen och den följande konsonanten är lång. Ex. *likaa* 'smuts'(partitiv), *likkaa* 'flicka' (partitiv) [i talspråk], *liikaa* 'alltför mycket', *liikkaa* 'haltar' (3 sg.).

Ordets huvudbetoning ligger alltid på den första stavelsen. I långa ord kan bibetoning förekomma, dock inte på andra eller sista stavelsen. Det är att märka att betoningen och kvantiteten inte hänger ihop, ordets första stavelse kan mycket väl vara kort, d.v.s. ha både kort vokal och kort konsonant, trots att huvudbetoningen ligger på den, och en obetonad stavelse kan vara lång.

Ordstruktur och ordböjning

Finska ord är ofta långa, men innehåller samtidigt mycket information. Detta förklaras av två faktorer. Finskan är ett relativt syntetiskt språk, d.v.s. att den utnyttjar ordböjning där exempelvis svenskan utnyttjar satser eller fraser. När svenskan använder självständiga prepositioner, t.ex. *i bilen*, har finskan kasusändelser som fogas direkt till ordstammen, *auto+ssa* 'i bilen' (bilen + i). Finskan har också ett stort antal avledningsändelser, vilket också är ett tecken på syntetiskhet.

En annan faktor är att finskans ordstruktur ofta är agglutinerande. Det innebär att grammatiska morfem fogas direkt till roten, *talo+ssa+ni+kin* 'också i mitt hus' (hus + i + min + också). I vissa fall förekommer dock växlingar i ordstammen, *katu* 'gata', *kadu+lla* 'på gatan', *katu+ a* (= partitiv sg.).

I jämförelse med svenskan är finskan rik på böjningsändelser. Finska nomen (substantiv, adjektiv, pronomen och räkneord) böjs dels i numerus, dels i kasus. Däremot finns inga ändelser för bestämd form (såsom svenskans *bus – buset*). Finskan har två numerus, singularis och pluralis. Antalet kasus däremot är betydligt större: det finns fjorton produktiva och ett par improduktiva kasus. Några exempel på centrala kasus:

genitiv:	<i>talo+n</i>	'husets'
inessiv:	<i>talo+ssa</i>	'i huset'
elativ:	<i>talo+sta</i>	'ut ur huset'
illativ:	<i>talo+on</i>	'in i huset'
adessiv:	<i>talo+lla</i>	'hos huset'
allativ:	<i>talo+lle</i>	'till huset'
essiv:	<i>talo+na</i>	'såsom hus'

Finita verb har i finskan fyra böjningskategorier: person, tempus, modus, aktiv/passiv. Verben förses med personändelser:

<i>(minä) kysy+n</i>	'jag frågar'	<i>(me) kysy+mme</i>	'vi frågar'
<i>(sinä) kysy+t</i>	'du frågar'	<i>(te) kysy+tte</i>	'ni frågar'
<i>hän kysy+y</i>	'han/hon frågar'	<i>he kysy+vät</i>	'de frågar'

Finskan har två enkla tempus, presens och preteritum, och två sammansatta tempusformer, perfektum och pluskvamperfektum:

presens:	<i>(minä) kysy+n</i>	'jag frågar'
preteritum:	<i>(minä) kysy+i+n</i>	'jag frågade'
perfektum:	<i>(minä) ole+n kysy+nyt</i>	'jag har frågat'
pluskvamperfektum:	<i>(minä) ol+i+n kysy+nyt</i>	'jag hade frågat'

Antalet modus i finskan är fyra, och enkelt uttryckt anger de på vilket sätt talaren framställer handlingen:

indikativ:	<i>(minä) pubu+n</i>	'jag talar' (faktisk handling)
------------	----------------------	--------------------------------

potential:	<i>(minä) pubu+ne+n</i>	'jag torde tala'(möjlig handling)
konditional:	<i>(minä) pubu+isi+n</i>	'jag skulle tala'(villkorlig handling)
imperativ:	<i>pubu</i>	'tala' (2 pers. sg., befallning)

Finskans passiv uttrycker att satsens subjekt är en obestämd person, t.ex. *kysy+itä+än* 'man frågar'. Det finns alltså inte något formellt subjektord.

Det kan också nämnas att finskans negation är ett verb och det böjs alltså efter subjektet i satsen, t.ex. *(minä) en pubu* 'jag talar inte' etc.

Utom finita former har finskans verb också infinita former, nämligen två particip i aktiv och passiv och fyra infinitiver, av vilka en förekommer både i aktiv och i passiv form. De infinita verbformerna är besläktade med nomen och kan böjas i kasus och förses med olika suffix.

Ordförråd och ordbildning

Övriga nordbor konstaterar ofta att finska texter är ogenomträngliga, eftersom kunskaper i t.ex. germanska och romanska språk inte underlättar förståelsen av finska ord. Detta förklaras huvudsakligen av att de flesta ord i finskans allmänspråkliga ordförråd är bildade på finsk basis och att det finns endast ett fåtal s.k. internationella lånord. En annan egenskap som ofta förvånar personer med t.ex. svenska som modersmål är att finskan har endast ett pronomen för tredje person sg., nämligen *hän* 'han, hon'.

Det äldsta skiktet i finskans ordförråd består av ord som härstammar från det finsk-ugriska urspråket eller från ett ännu äldre urspråk, t.ex. *isä* 'far', *polvi* 'knä'. Det finns också ord som härstammar från senare stadier av den finsk-ugriska språkfamiljens utveckling och är således gemensamma för ett mindre antal språk, t.ex. *kylä*, 'by', *voi* 'smör'. Under olika tider har en stor mängd ord lånats från andra språk; från baltiska språk har kommit bl.a. *tytär* 'dotter' och *kirves* 'yxa'; från slaviska *pappi* 'präst' och *risti* 'kors'. De germanska lånen är den överlägset största gruppen och ord har lånats under flera tusen år. Av germanska lånord kan nämnas *pelto* 'åker' (motsv. svenskans *fält*), *juusto* 'ost', *saippua* 'tvål' (motsv. svenskans *såpa*). Av senare stadium är de skandinaviska lånen, t.ex. *kinkku* 'skin-ka', *tuoli* 'stol', *lyijy* 'bly'.

Finskan har också lånord från grekiska och latin. Sedan andra världskriget är engelskan det viktigaste långivarspråket. Ex. *liisata* 'leasa', *doping* 'dopning', *drinkki* 'drink'. Eftersom långivarspråkens ljudsystem ofta skiljer sig markant från finskans system genomgår orden för det mesta en viss anpassning; det gäller

framför allt ord som används i allmänspråket. Ex. *ketsuppi* 'ketchup', *kräkki* 'crack'.

När Nya testamentet och annan litteratur översattes på 1500-talet var behovet av finska ord för de nya begreppen stort. Översättaren använde ofta svenskan som mall och bildade översättningslån, t.ex. *esikuva* 'förebild'. Detta ordbildningsätt används fortfarande. På 1800-talet och i början av 1900-talet har ett stort antal finska ord för begrepp inom samhällslivet skapats medvetet. De flesta är bildade genom avledning, t.ex. *kirjasto* 'bibliotek' (till *kirja* 'bok'), *tiede* 'vetenskap' (till *tietää* 'veta'), *valtio* 'stat' (till *valta* 'makt').

I dagens finska utnyttjas huvudsakligen tre sätt att utöka ordförrådet: sammansättning, avledning och lån. Genom sammansättning har cirka 80 % av senaste årens nyord bildats. Sammansättningar är oftast lätta att förstå. Ex. *maitosokerihäiriö* 'mjölksockerstörning', *hanaolut* 'kranöl', *lattiakanala* 'golvhöns hus' (där hönsen går fria).

Antalet avledningsändelser i finskan är närmare två hundra. Även om många av dem i dag är lågfrekventa eller improduktiva är avledning vanligare än i svenskan. Genom dem kan man bilda ord som passar in i finskans ljudsystem och som är lätta att förstå, t.ex. *beräämöö* 'uppvakningsrum', *ajastin* 'timer', *huuhde* 'sköljmedel'. Genom att utnyttja olika avledningsändelser kan små betydelskillnader och nyanser lätt uttryckas. Ex. *suurennus* 'förstoring = det att förstora', *suurennos* 'förstoring = resultat av förstoring'.

Syntax

Finskan har relativt fri ordföljd, men basordföljden är subjekt – predikat – objekt. Eftersom objektet oftast får en kasusändelse, är ordföljden inte viktig för identifiering av satsdelar. Med ordföljden kan i stället skillnaden mellan det kända och det nya uttryckas – det kända står i början av satsen. Ordföljden kan också användas för fokusering.

Så kallade ja/nej-frågor uttrycks genom en frågepartikel: *Tuletteko huomenna?* 'Kommer ni i morgon?'

Skrift

Det är lätt att stava på finska. Utgångspunkten i finskans ortografi är att varje fonem motsvaras av en och bara en bokstav. Eftersom det löpande talet på standardfinska har relativt lite av assimilationer och reduktioner stavas ofta orden som de uttalas. Fonemet /ŋ/ saknar dock skrivtecken, det skrivs med *ng* (*langan*

'tråds') eller med *n* (framför *k*, t.ex. *lan*ka 'tråd'). Långt ljud, såväl vokaler som konsonanter, betecknas med dubbla bokstäver både i betonade och obetonade stavelser.

En skriftlig form av finskan, som baserade sig på Åbotraktens dialekt, användes i viss mån redan före reformationen, men det finska skriftspråket skapades egentligen under första hälften av 1500-talet. Det var biskop Mikael Agricola som hade i uppdrag att skapa finskspråkiga texter till kyrkans behov. Han använde det existerande skriftliga språkformen, men för att underlätta mer allmän förståelse använde han även ord och element från andra dialekter.

Skriftspråket byggde på västliga dialekter, men i början av 1800-talet uppstod en tvist om de olika dialekternas ställning i finska skriftspråkets utveckling. Det då nygrundade Finska litteratursällskapet gav sitt stöd till Elias Lönnrot, då denne sammanställde det finska nationaleposet Kalevala. Där använde Lönnrot i stor utsträckning ord från de östfinska dialekterna. Därmed avtog tvisten om dialekterna i finska skriftspråkets utveckling.

Ortografin stabiliserades i huvudsak på 1800-talet, även om visst justeringsarbete har pågått kontinuerligt. Ett av de senaste ställningstagandena har berört övergång från *š* till *s*, t.ex. *š*ekki – sekki 'check', *haš*is – *ha*sis 'hasch'.

Artikeln är en något omarbetad version av min artikel Finska som ingår i Svenska språknämndens publikation Sveriges officiella minoritetsspråk. Norstedts Akademiska Förlag. 2003.

Litteratur:

- Hormia, Osmo. 1978. *Finska dialekter. En översikt*. Liber Läromedel. Lund.
- Itkonen, Terho. 1975. *Näillä näkymän. Kirjoituksia nyky-suomesta ja sen buollosta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki.
- Karlsson, Fred. 1976. *Finskans struktur*. Liber Läromedel. Lund.
- Koivusalo, Esko – Piehl, Aino. 1997. *Finska språket. I: Karker, Allan m.fl.(red.). Nordens språk*. Novus Forlag. Oslo.
- Rapola Martti 1969. *Jobdatus suomen murteisiin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki.

Summary

The article gives a brief overview of Finnish for foreign-language learners. Finnish is part of the Finno-Ugric language family, and does not belong to the Indo-European languages, like Swedish. This is one explanation for the fact that Finnish morphology and inflection differ completely from those of other Nordic languages. A large part of Finnish basic every-day vocabulary is constructed according to the rules of the Finnish language, which is why Finnish words are often perceived as long and obscure. Finnish has borrowed a large amount of foreign words at several periods in time, the vast majority of which stems from Germanic languages. Old loan words have been completely adapted to the general Finnish phonological rule that words cannot begin or end with more than one consonant. One example is Finnish ranta for 'beach' or 'shore', which shares its origin with Swedish strand, but in the Finnish word the initial two consonants have been dropped. In more recent loans, however, initial consonant combinations may indeed occur. The article goes over Finnish phonology, morphology and inflection, and gives some examples of word-formation and different layers of the Finnish vocabulary.